

بررسی اثرهای هیدرو و اسموپرایمینگ در دماهای مختلف بر جوانه‌زنی و رشد گیاهچه مرزه خوزستانی (*Satureja khuzistanica* Jamzad.) تحت تنش رطوبتی

حمیدرضا عیسوند^{۱*}، اصغر شرفی^۲ و احمد اسماعیلی^۳

*۱- نویسنده مسئول، استادیار، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان، پست الکترونیک: eisvand.hr@lu.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان

۳- استادیار، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان

تاریخ پذیرش: دی ۱۳۹۰

تاریخ اصلاح نهایی: دی ۱۳۹۰

تاریخ دریافت: اردیبهشت ۱۳۹۰

چکیده

مرزه خوزستانی (*Satureja khuzistanica* Jamzad.) از جمله گیاهان متعلق به خانواده نعناعیان است که گونه‌های متعدد آن در مناطق مختلف ایران رویش دارند. مرحله جوانه‌زنی یکی از مراحل مهم در دوره رشدی گیاهان است که اغلب تحت تأثیر شرایط نامساعد محیطی قرار گرفته و دچار اختلال می‌شود. در ایران، تنش خشکی یکی از مهمترین عوامل نامساعد محسوب می‌شود. پرایمینگ یکی از روشهای بهبود کیفیت بذر برای شرایط تنش است. این تحقیق به منظور بررسی تأثیر هیدرو و اسموپرایمینگ در دماهای مختلف بر بهبود کیفیت بذر مرزه خوزستانی در شرایط تنش رطوبتی انجام شد. آزمایش به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار و سه فاکتور اجرا شد. فاکتور اول شامل سه سطح تنش رطوبتی (صفر، ۴- و ۸- بار)، فاکتور دوم، سه سطح پرایمینگ (صفر، ۴- و ۸- بار) و فاکتور سوم شامل دو سطح دمای پرایمینگ (۱۵ و ۲۵ درجه سانتی‌گراد) بود. برای ایجاد مکش اسمزی در محیط پرایمینگ و همچنین محیط جوانه‌زنی از PEG6000 استفاده شد. با پیشرفت تنش خشکی، صفاتی نظیر درصد و سرعت جوانه‌زنی، وزن تر و خشک گیاهچه، طول گیاهچه و شاخص بنیه کاهش یافت، اما تعداد ریشه فرعی تا تنش ۴- بار افزایش و پس از آن کاهش یافت. هیدرو و اسموپرایمینگ، کیفیت بذر را بهبود بخشیدند. اثر متقابل تنش خشکی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ بر درصد و سرعت جوانه‌زنی، وزن خشک گیاهچه، تعداد ریشه فرعی و شاخص بنیه معنی‌دار بود. تیمار هیدروپرایمینگ در دمای ۱۵°C بیشترین اثر مثبت را بر درصد و سرعت جوانه‌زنی، وزن خشک گیاهچه، تعداد ریشه فرعی و شاخص بنیه در شرایط بدون تنش و تنش ۴- بار داشت، در حالی که در شرایط تنش ۸- بار، تیمار اسموپرایمینگ ۴- بار در دمای ۱۵°C توانست بیشترین اثر مثبت را بر سرعت جوانه‌زنی و شاخص بنیه داشته باشد. طولی‌ترین ریشه‌ها در شرایط تنش و بدون تنش خشکی از بذرهای اسموپرایم شده (در ۸- بار و دمای ۲۵°C) بدست آمدند. تیمارهای اسموپرایم به‌طور بارزی طول گیاهچه و تعداد ریشه فرعی را افزایش دادند. به‌استثنای صفت تعداد ریشه که تحت تأثیر دمای پرایمینگ قرار نگرفت، اغلب صفات مورد بررسی، در بذرهایی که در دمای پایین‌تری (۱۵°C) پرایم شده بودند وضعیت بهتری داشتند.

واژه‌های کلیدی: مرزه (*Satureja khuzistanica* Jamzad.)، جوانه‌زنی، تنش خشکی، دمای پرایمینگ، پلی‌اتیلن گلاکول.

مقدمه

امروزه اهمیت گیاهان دارویی بر کسی پوشیده نیست و خوشبختانه کشورمان به لحاظ تنوع گونه‌ای بالا، این امکان را فراهم آورده تا بتوان از گیاهان دارویی به عنوان یکی از قابلیت‌های توسعه اقتصادی بهره برد. از آنجایی که بخش اعظم کشور جزء مناطق خشک و نیمه‌خشک محسوب می‌شود مطالعه گیاهان دارویی و امکان کشت و کار وسیع آنها در مناطق کم آب، فرصتی را فراهم می‌آورد تا با توجه به نیاز روزافزون تقاضا برای آنها در داخل و خارج کشور، امکان ایجاد اشتغال و درآمدزایی در کشور با استفاده از این گیاهان نیز فراهم شود.

جنس مرزه با نام علمی *Satureja* متعلق به تیره نعناعیان (*Lamiaceae*)، اغلب در مناطق مدیترانه‌ای پراکنش دارد. این جنس در ایران ۱۴ گونه گیاه علفی یک‌ساله و چندساله دارد که ۹ تا از آنها انحصاری هستند. یکی از این گونه‌ها مرزه خوزستانی (*Satureja khuzistanica*) است. گونه‌های این جنس بیشتر در دامنه‌های کوهستانی مناطق شمال، شمال‌غربی، شمال‌شرقی، مرکزی و جنوب ایران پراکندگی دارند (سفیدکن، ۱۳۸۴).

تنش خشکی یکی از مهمترین عوامل محیطی تأثیرگذار بر سبز شدن و استقرار گیاهچه (*Seedling establishment*) به‌شمار می‌رود (Benech-Arnold & Sánchez, 2004). استقرار گیاهچه مرحله‌ای حساس در فرایند تولید محصولات گیاهی است و یکنواختی و میزان درصد سبز شدن بذرها در کشت مستقیم می‌تواند تأثیر زیادی بر میزان عملکرد و کیفیت تولید داشته باشد. آب یکی از عوامل اصلی فعال‌کننده فرایند جوانه‌زنی است و قابلیت دسترسی به آب با کاهش پتانسیل اسمزی و

ماتریک کاهش می‌یابد. پتانسیل آب محیط، تأثیر مستقیمی بر سرعت جذب آب و در نتیجه جوانه‌زنی گیاه دارد (رحیمیان و همکاران، ۱۳۷۰). پرایمینگ بنا به تعریف به تیمار بذریه قبل از کاشت اطلاق می‌شود که طی آن، بذریه مراحل اولیه جوانه‌زنی را طی کرده ولی به دلیل پایین بودن میزان آب جذب شده از خروج ریشه‌چه ممانعت بعمل می‌آید. برای ایجاد محیط‌های مصنوعی کنترل پتانسیل آب، معمولاً از مواد جامدی با جرم مولکولی بالا که در تغذیه بافت نقشی نداشته و جذب گیاه نمی‌شوند استفاده می‌شود. در میان روشهای پرایمینگ، اسموپرایمینگ اهمیت بسزایی دارد و شامل روشی است که آب را به‌صورت کنترل شده و با استفاده از موادی همانند پلی‌اتیلن گلیکول، نترات پتاسیم و غیره در اختیار بذریه قرار می‌دهند (Muhyaddin & Wiebe, 1989).

بذرهایی که تحت تیمارهای مناسب پرایمینگ قرار گرفته باشند آمادگی سبز شدن و استقرار را پیش از قرار گرفتن در بستر خود کسب می‌کنند، به طوری که به لحاظ متابولیکی، بیوشیمیایی، ساختار سلولی و غیره در وضعیت زیستی مناسبتری در مقایسه با بذریه‌های پرایم نشده قرار می‌گیرند. چندین روش مختلف برای پرایمینگ وجود دارد که از آن جمله می‌توان به اسموپرایمینگ (*Osmopriming*)، هیدروپرایمینگ (*Hydro priming*)، ماتریک پرایمینگ (*Matric priming*)، پرایمینگ هورمونی (*Hormonal priming*) و بیوپرایمینگ (*Bio-priming*) اشاره کرد (عیسوند، ۱۳۸۷).

به دلیل ناهمگون بودن خاک در مزرعه و عدم کنترل عوامل محیطی در شرایط مزرعه، انجام تحقیقات آزمایشگاهی در زمینه تنش خشکی نیز مورد توجه می‌باشد. از جمله این روشها می‌توان به بررسی واکنش به

مواد و روشها

آزمایش به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی در سه تکرار و ۱۹ تیمار در آزمایشگاه مرکزی دانشکده کشاورزی دانشگاه لرستان در آبان ماه ۱۳۸۹ اجرا شد. فاکتورهای آزمایش شامل سطوح پرایمینگ (۰، ۴- و ۸- بار)، سطوح دمای پرایمینگ (۱۵ و ۲۵ درجه سانتی گراد) و سطوح تنش خشکی محیط جوانه زنی (۰، ۴- و ۸- بار) بود. برای محاسبه مقدار PEG لازم برای تهیه محلول های پرایمینگ و همچنین ایجاد تنش اسمزی مورد نظر از فرمول میشل و کافمن استفاده شد (Michel & Kaufmann, 1973).

پتری دیش ها و کاغذ صافی مورد استفاده برای بستر کاشت در اتوکلاو استریل گردید. دو سری محلول های پرایمینگ صفر، ۴- و ۸- بار تهیه شد. بعد از قرار دادن بذرها درون محلول ها، یکسری از آنها به انکوباتور با دمای ۱۵°C و سری دوم به انکوباتور با دمای ۲۵°C درجه سانتی گراد منتقل و مدت پنج روز داخل انکوباتورها نگهداری گردیدند. محلول های پرایمینگ به صورت روزانه و به طور دستی با همزن شیشه ای همزده شدند. پس از اتمام زمان اسموپرایمینگ بذرها از محلول ها خارج و محتوای رطوبتی آنها از طریق خشک کردن با استفاده از پنکه به حدود ۸ تا ۹ درصد کاهش داده شد.

تعداد ۹۰ بذر از هر تیمار در سه پتری (هر پتری ۳۰ عدد) بر روی یک لایه کاغذ صافی کشت شد. برای آبیاری از محلول هایی که برای ایجاد تنش خشکی تهیه شده بودند به میزان ۷ سی سی در هر پتری مربوطه استفاده شد. سپس پتری دیش ها به ژرمیناتوری با دمای ۲۰ درجه سانتی گراد، ۱۶ ساعت روشنایی و ۸ ساعت تاریکی و رطوبت نسبی ۴۵٪ منتقل شدند. خروج یک میلی متری

مواد محلول از جمله مواد اسموتیکوم (Osmoticum) نظیر پلی اتیلن گلیکول (Polyethylene glycol (PEG) اشاره کرد (Bukhtiar et al., 1990). تلاش های زیادی برای بهبود شرایط جوانه زنی و قدرت رویش بذر و گیاهچه برای کاشت در محیط های ویژه انجام شده است (Drew et al., 1997; Zheng et al., 1994). از آن جمله می توان تیمارهای رطوبت دهی (Hydropriming)، سرمادهی (Prechilling)، پرایمینگ هورمونی و استفاده از مواد ایجادکننده پتانسیل اسمزی را نام برد (Eisvand et al., 2010a; Mumtaz Khan et al., 2010b; Eisvand et al., 2003).

Harris و همکاران (۱۹۹۹) اعلام کردند که پرایم کردن بذرها یکی از روش های مناسب برای تسریع و افزایش در جوانه زنی می باشد و باعث استقرار بهتر بذرها در شرایط مزرعه می شود. پیش تیمار بذر ذرت (Zea mays L.) باعث استقرار و رشد بهتر گیاه، گلدهی زودتر و عملکرد بیشتر آن شد (Harris et al., 2001). پرایمینگ بذرهاي گوجه فرنگی با محلول ۲٪ نیترات پتاسیم در دمای ۲۰ درجه و به مدت پنج روز موجب افزایش سرعت جوانه زنی بذرها شد ولی تأثیری روی درصد جوانه زنی نداشت (Arin & Kiyak, 2003).

عوامل متعددی بر کیفیت پرایمینگ تأثیرگذار هستند که می توان به گونه گیاهی، پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ، مدت پرایمینگ، دما، بنیه بذر و شرایط نگهداری بذر پس از پرایمینگ اشاره کرد (Hussain et al., 2006). در این تحقیق سعی شده تا ضمن بررسی اثرهای هیدرو و اسموپرایمینگ بر جوانه زنی مرزه خوزستانی تحت تنش خشکی، اثر دمای پرایمینگ نیز مورد بررسی قرار گیرد.

نتایج

درصد جوانه‌زنی

اثر سطوح مختلف تنش رطوبتی، پرایمینگ و دمای پرایمینگ بر درصد جوانه‌زنی معنی‌دار بود (جدول ۱). با افزایش شدت خشکی درصد جوانه‌زنی کاهش یافت (شکل ۱- الف). بیشترین درصد جوانه‌زنی از بذرهایی مشاهده شد که در دمای پایین‌تر (15°C) پرایم شده بودند (جدول ۴). همچنین اثر متقابل دمای پرایمینگ $\times$ تنش رطوبتی بر درصد جوانه‌زنی در سطح ۰.۵٪ معنی‌دار بود (جدول ۱). بررسی این اثر متقابل نشان داد در شرایطی که بذرها در شرایط بدون تنش (صفر بار) در حال جوانه‌زنی باشند اثر دمای پرایمینگ مشهودتر بوده و با پیشرفت تنش این اثر کاهش می‌یابد. به‌طور کلی بذرهایی که در دمای 15°C پرایم شده بودند درصد جوانه‌زنی بیشتری نسبت به بذرهایی پرایم‌شده در در دمای 25°C داشتند (شکل ۱- ب).

سرعت جوانه‌زنی

اثر تنش رطوبتی، پرایمینگ و دمای پرایمینگ بر سرعت جوانه‌زنی معنی‌دار بود (جدول ۱). بذرها با افزایش میزان خشکی، کندتر جوانه زدند و میانگین سرعت جوانه‌زنی در شرایط بدون تنش، $3/6$ بذر در روز، و در تنش‌های ۴- و ۸- بار به ترتیب $2/2$ و $0/98$ بذر در روز بود (جدول ۲). بذرهایی که هیدروپرایم شده بودند جوانه‌زنی سریعتری نسبت به بذرهایی اسموپرایم شده از خود نشان دادند (جدول ۳). بذرهایی پرایم‌شده در دمای پایین‌تر (15°C) جوانه‌زنی سریعتری داشتند (جدول ۴).

ریشه‌چه به عنوان معیار بذر جوانه زده در نظر گرفته شد (Bewley, 1997). شمارش بذرهایی جوانه زده یک روز در میان انجام شد و آزمون جوانه‌زنی تا زمانی ادامه یافت که در سه شمارش متوالی بر تعداد بذرهایی جوانه زده افزوده نشد. در پایان آزمایش، صفاتی مانند درصد و سرعت جوانه‌زنی، شاخص بنیه، طول ریشه‌چه، ساقه‌چه، وزن تر و وزن خشک گیاهچه، نسبت ریشه به ساقه و تعداد ریشه فرعی اندازه‌گیری شد.

با استفاده از فرمول‌های زیر، سرعت جوانه‌زنی و شاخص بنیه محاسبه گردید:

فرمول سرعت جوانه‌زنی (Agrawal, 2004):

$$= \sum_{i=1}^j \frac{n_i}{Di}$$

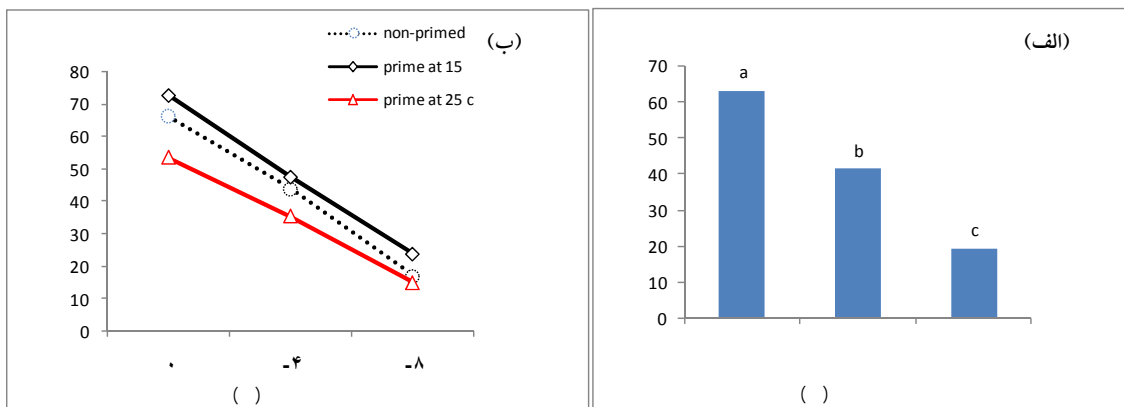
n_i ، تعداد بذر جوانه زده در روز i ام و Di ، تعداد روز

پس از شروع آزمایش

$$\text{درصد جوانه زنی} \times \text{میانگین طول گیاهچه (mm)} = \frac{\text{شاخص بنیه بذر}}{100}$$

(Abdul-baki & Anderson, 1973).

تجزیه واریانس براساس آزمایش فاکتوریل (سه فاکتوره) در قالب طرح کاملاً تصادفی با نرم افزار MSTAT-C انجام شد. داده‌های درصد جوانه‌زنی با استفاده از روش زاویه‌ای تبدیل شدند. همچنین برای مقایسه میانگین‌ها از آزمون چند دامنه‌ای دانکن استفاده شد. برای رسم گراف‌ها از نرم‌افزار Excel استفاده شد.

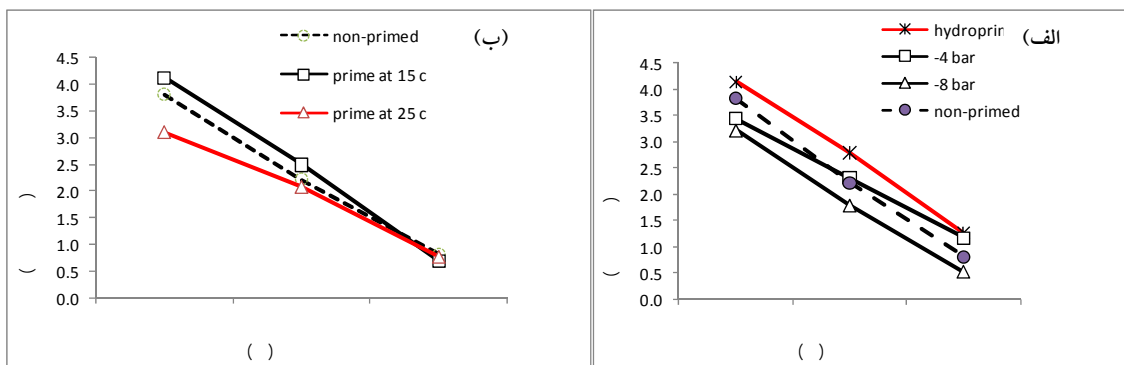

شکل ۱- اثر تنش رطوبتی (الف) و اثر متقابل تنش رطوبتی و دمای پرایمینگ (ب)

بر درصد جوانه‌زنی بذر مرزه خوزستانی

سرعت جوانه‌زنی خود را حفظ کنند (شکل ۲- الف). همچنین اثر متقابل دمای پرایمینگ و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ بر سرعت جوانه‌زنی معنی‌دار بود (جدول ۱). این اثر متقابل بیشتر در بذرهایی که در پتانسیل اسمزی ۴- بار پرایم شده بودند مشهود بود. بذرهایی که در دمای ۱۵°C هیدروپرایم شده بودند بیشترین سرعت جوانه‌زنی را داشتند (شکل ۲- ب).

اثر متقابل تنش رطوبتی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ بر سرعت جوانه‌زنی معنی‌دار بود (جدول ۱). گرچه روند تغییرات سرعت جوانه‌زنی بذرها برای هر سه پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ یعنی صفر، ۴- و ۸- بار در دامنه تنش خشکی تا ۴- بار تقریباً مشابه بود، اما وقتی تنش خشکی از ۴- به ۸- بار افزایش یافت، بذرهایی که اسموپرایم (در محلول ۴- بار) شده بودند بیشتر توانستند

شکل ۲- اثر متقابل تنش رطوبتی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ (الف) و

اثر متقابل دمای پرایمینگ و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ (ب) بر سرعت جوانه‌زنی بذر مرزه خوزستانی

جدول ۱- میانگین مربعات جدول تجزیه واریانس پارامترهای جوانه‌زنی و برخی صفات گیاهچه مرزه خوزستانی تحت تأثیر پرایمینگ، دمای پرایمینگ و تنش رطوبتی

منابع تغییر	درجه آزادی	درصد جوانه‌زنی	سرعت جوانه‌زنی	وزن خشک گیاهچه	طول ریشه	طول ساقه	طول گیاهچه	تعداد ریشه فرعی	شاخص بنيه
تنش	۲	۳۴۲۴/۰۸ **	۳۰/۸۹۰ **	۴۳/۵۱۶ **	۱۱۹۹/۱۲۰ **	۲۵۲۴/۲۰۷ **	۷۱۸۴/۱۶۷ **	۳۰/۰۵۷ **	۸۱/۸۲۶ **
پرایم	۲	۶۹۸/۵۶ **	۳/۶۲۱ **	۴/۹۲۷ **	۱۵۸/۱۰۲ **	۱۱۵/۵۵۱ **	۴/۱۲۰ ns	۰/۸۲۷ **	۲/۵۵۵ **
تنش × پرایم	۴	۳۵/۴۵ *	۰/۱۶۴ *	۰/۹۳۲ **	۶/۸۱۷ **	۴۶/۰۴۲ **	۲۰/۵۳۷ **	۴/۰۳۹ **	۰/۱۹۳ *
دما	۱	۹۹۳/۹۲ **	۴/۴۲۶ **	۲/۳۱۵ **	۴۰/۳۸۷ **	۴۵/۵۵۹ **	۰/۱۵۶ ns	۰/۰۰۵ ns	۴/۶۳۵ **
دما × تنش	۲	۴۰/۵۴ *	۰/۲۵۸ *	۰/۲۵۸ **	۲/۱۳۶ ns	۱۳/۵۹۵ **	۹/۱۹۷ *	۲/۰۶۶ **	۰/۵۳۴ **
دما × پرایم	۲	۱۰/۸۸ ns	۰/۶۳۱ **	۰/۰۸۱ *	۱/۰۷۸ ns	۰/۹۰۵ ns	۲/۲۰۰ ns	۰/۶۴۲ **	۰/۰۳۲ ns
دما × پرایم × تنش	۴	۱۱/۶۴ ns	۰/۱۱۸ ns	۰/۰۹۴ **	۰/۳۸۴ ns	۰/۹۳۱ ns	۰/۵۵۰ ns	۰/۲۱۴ *	۰/۰۵۹ ns
خطا	۳۶	۱۱/۱۹	۰/۰۶۷	۰/۲۳	۱/۱۶۰	۱/۶۴۶	۲/۶۶۰	۰/۰۷۰	۲/۴۷۸
کل	۵۳								
ضریب تغییرات (%)		۸/۴۳	۹/۶۹	۶/۹۶	۵/۷۷	۱۱/۳۲	۵/۴۴	۱۱/۸۴	۷/۵۸

** و *، به ترتیب معنی‌دار در سطح ۱٪، ۵٪ و ns نشان‌دهنده عدم معنی‌داری

جدول ۲- اثر تنش رطوبتی بر پارامترهای جوانه‌زنی و برخی صفات گیاهچه مرزه خوزستانی

تنش رطوبتی بر حسب بار	درصد جوانه‌زنی	سرعت جوانه‌زنی (بذر در روز)	وزن خشک گیاهچه (mg)	طول ریشه‌چه (mm)	طول ساقه (mm)	طول گیاهچه (mm)	تعداد ریشه فرعی	شاخص بنيه
۰	۶۳ a	۳/۶۰۴ a	۳/۸۷۴ a	۲۷/۵۳۹ a	۲۳/۶۳۳ a	۵۱/۱۶۷ a	۲/۱۰ b	۳۲/۳۸۸ a
-۴	۴۱/۳۸ b	۲/۲۹۷ b	۲/۰۳۳ b	۱۷/۰۶ b	۱۰/۳۴ b	۲۷/۳۶۷ b	۳/۵۸۱ a	۱۱/۳۶۱ b
-۸	۱۹/۲۷ c	۰/۹۸۴۴ c	۰/۶۸۶۴ c	۱۱/۴۷۲ c	۰/۰۰۳ c	۱۱/۴۷۲ c	۱/۰۰۶ c	۲/۰۵۱ c

جدول ۳- اثر پتانسیل اسمزی محلول‌های پرایمینگ بر پارامترهای جوانه‌زنی و برخی صفات گیاهچه مرزه خوزستانی

پتانسیل اسمزی پرایمینگ	درصد جوانه‌زنی	سرعت جوانه‌زنی (بذر در روز)	وزن خشک گیاهچه (mg)	طول ریشه‌چه (mm)	طول ساقه (mm)	طول گیاهچه (mm)	تعداد ریشه فرعی	شاخص بنيه
۰	۵۰/۰۵۶ a	۲/۳۰۹ a	۲/۷۰۲ a	۱۵/۶۱ c	۱۳/۸۴ a	۲۹/۴۵۲ b	۱/۹۸۹ b	۱۸/۰۸۹ a
-۴	۴۲/۱۱ b	۱/۸۴۰ b	۲/۱۴۲ b	۱۸/۸۷ b	۱۱/۳۷ b	۳۰/۲۵۶ a	۲/۳۱۳ a	۱۵/۳۱۴ b
-۸	۳۱/۵ c	۰/۰۵۲۴ c	۱/۶۵۶ c	۲۱/۲ a	۸/۷۷ c	۳۰/۳۰۰ a	۲/۳۹۳ a	۱۲/۳۹۷ c

جدول ۴- اثر دمای پرایمینگ بر پارامترهای جوانه‌زنی و برخی صفات گیاهچه مرزه خوزستانی

دمای پرایمینگ	درصد جوانه‌زنی	سرعت جوانه‌زنی (بذر در روز)	شاخص بنيه	طول ساقه‌چه (mm)	طول ریشه‌چه (mm)	وزن خشک گیاهچه (mg)	تعداد ریشه فرعی
۲۵°C	۴۷/۹۲۶a	۲/۵۸۱ a	۱۷/۷۸ a	۱۲/۲۴ a	۱۷/۱۸ b	۳۰/۰۵ a	۲/۲۲۱ a
	۳۴/۵۱۹b	۲/۰۰۹ b	۱۲/۷۴ b	۱۰/۴۱ b	۱۹/۵۳ a	۲۹/۹۴ a	۲/۲۴۱ a

جدول ۵- درصد تغییرات برخی صفات مورد بررسی در مرزه خوزستانی تحت تأثیر اسمو و هیدروپرایمینگ در مقایسه با شاهد (بذر پرایم نشده)

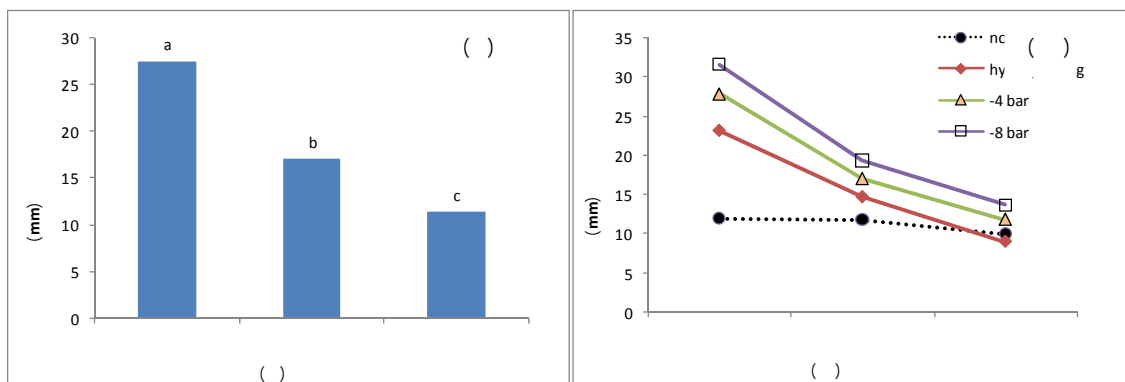
درصد جوانه‌زنی	سرعت جوانه‌زنی	شاخص بنيه	تعداد ریشه فرعی	وزن خشک گیاهچه	طول ریشه	طول ساقه	طول گیاهچه
H* 15°C	H- 15°C	H- 15°C	-8bar 25°C	H- 15°C	-8bar 25°C	H- 15°C	H- 15°C
+۲۵/۷	+۹/۷	+۵۹/۲	+۱۶۱/۰۶	+۳۲/۵	+۱۷۲/۶	-۴/۴	+۲۷/۷
H- 15°C	H- 15°C	H- 15°C	-8bar 25°C	H- 15°C	-8bar 25°C	H- 15°C	H- 15°C
+۲۷/۲	+۱۳	+۶۳	+۹۶/۶	+۳۰	+۷۴/۸	+۳۰	+۳۵/۱
H- 15°C	-4bar 15°C	-4bar 15°C	H- 15°C	H- 15°C	-8bar 25°C	*	-8bar 25°C
+۷۰/۵	+۵۰	+۹۴/۱۱	+۳۱/۱۷	+۶۶	+۴۶/۴	*	+۴۲/۱۴

H = هیدروپرایمینگ

طول ریشه‌چه

اثر تنش رطوبتی، پرایمینگ و دمای پرایمینگ بر طول ریشه‌چه معنی‌دار بود (جدول ۱). با افزایش تنش خشکی طول ریشه‌چه کاهش یافت، به طوری که بالاترین طول ریشه‌چه مربوط به تیمار عدم تنش خشکی (آب مقطر) و پایین‌ترین مربوط به تیمار تنش ۸- بار بود (جدول ۲ و شکل ۳ ب). بذرهای پرایم‌نشده و همچنین بذرهای

هیدروپرایم شده نسبت به بذرهای اسموپرایم شده، ریشه‌چه کوتاه‌تری تولید کردند به طوری که بالاترین طول ریشه‌چه مربوط به بذرهای پرایم شده در ۸- بار بود (جدول ۳). بذرهای پرایم شده در دمای ۲۵°C ریشه‌چه طول‌تری در مقایسه با بذرهای پرایم شده در ۱۵°C ایجاد کردند (شکل ۲ الف).

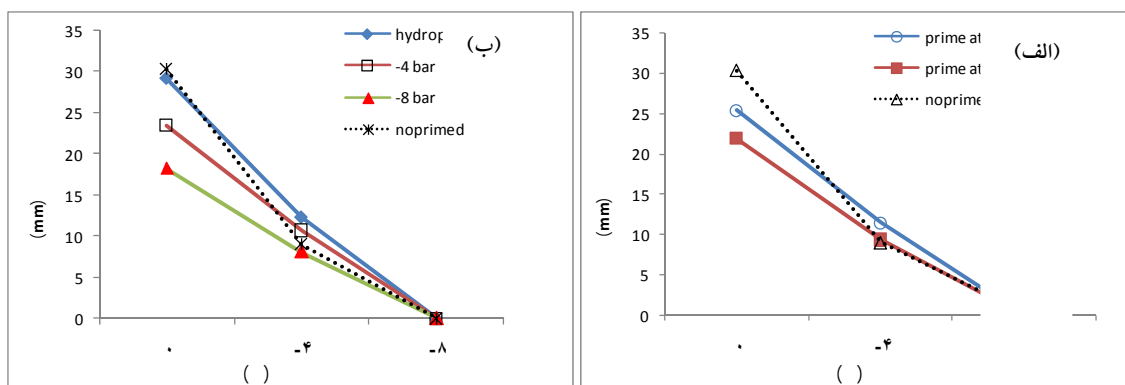
شکل ۳- اثر متقابل تنش رطوبتی و پتانسیل اسمزی پرایمینگ (الف) و اثر تنش رطوبتی (ب) بر طول ریشه‌چه گیاهچه مرزه خوزستانی

وزن خشک گیاهچه

اثر تنش خشکی، پرایمینگ و دمای پرایمینگ بر طول ریشه‌چه معنی‌دار بود (جدول ۱). تنش خشکی وزن خشک گیاهچه را کاهش داد. میانگین وزن خشک گیاهچه در شرایط بدون تنش ۲/۷۰ میلی‌گرم بود که در تنش -۸ بار به ۱/۶۵ میلی‌گرم کاهش یافت (جدول ۳ و شکل ۵). دمای پرایمینگ نیز تأثیر معنی‌داری بر وزن خشک داشت، به‌گونه‌ای که دمای ۱۵°C از این نظر نسبت به دمای ۲۵°C برتری داشت (جدول ۴). اثر متقابل تنش خشکی × پرایمینگ × دما نیز بر این صفت معنی‌دار بود (جدول ۱).

طول ساقه‌چه

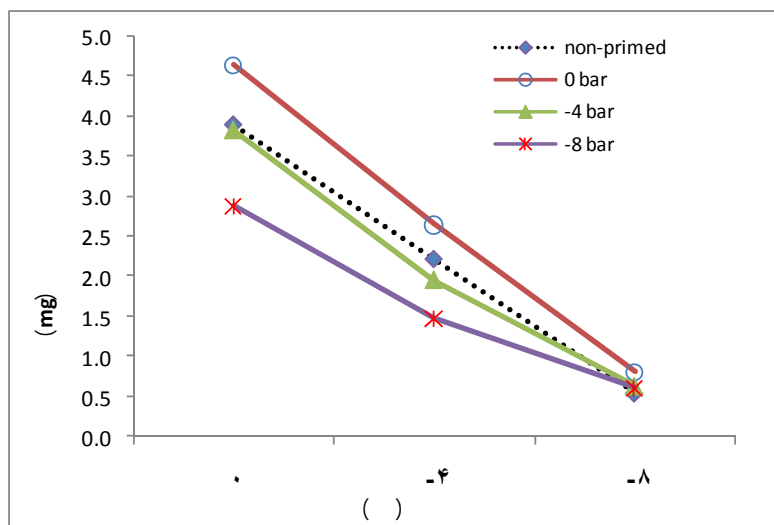
اثر تنش رطوبتی، پرایمینگ و دمای پرایمینگ بر طول ساقه‌چه معنی‌دار بود (جدول ۱). با افزایش تنش خشکی طول ساقه‌چه کاهش یافت (جدول ۲ و شکل ۴-ب). همچنین اثر متقابل تنش خشکی در پتانسیل اسمزی محلول‌های پرایمینگ و تنش خشکی در دمای محلول پرایمینگ نیز معنی‌دار بود (جدول ۱). این اثرها در شکل ۴ نشان داده شده‌است. به‌طور کلی بذرهایی که در ۱۵°C تیمار شده بودند توانستند در شرایط تنش ساقه‌چه طول‌تری ایجاد کنند (جدول ۴ و شکل ۴-الف).

شکل ۴- اثر متقابل دمای پرایمینگ و تنش خشکی (الف)

و اثر متقابل تنش خشکی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ (ب) بر طول ساقه‌چه گیاهچه مرزه خوزستانی

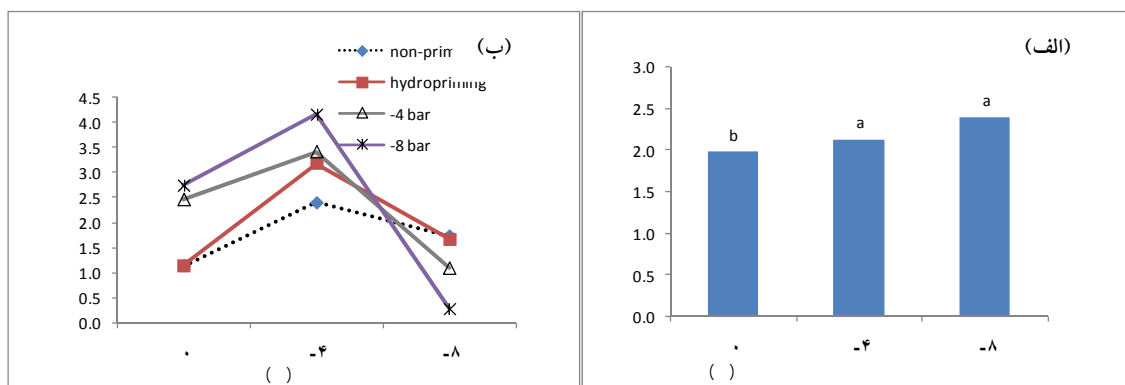

شکل ۵- اثر متقابل تنش رطوبتی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ بر وزن خشک گیاهچه مرزه خوزستانی

تعداد ریشه فرعی

اثر تنش خشکی، پرایمینگ و همه اثرهای متقابل مورد بررسی بر تعداد ریشه فرعی معنی دار بود (جدول ۱). با افزایش تنش خشکی تعداد ریشه فرعی تا ۴- بار افزایش و بعد در ۸- بار کاهش یافت (جدول ۲). به طوری که کمترین تعداد ریشه فرعی از گیاهچه‌های حاصل از بذرهای پرایم شده در آب مقطر بدست آمد و بیشترین

تعداد ریشه فرعی در گیاهچه‌های حاصل از بذرهای اسموپرایم شده مشاهده شد (شکل ۶- ب). اثر متقابل تنش خشکی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ نشان داد که با افزایش تنش خشکی تعداد ریشه فرعی تا ۴- بار افزایش و بعد از آن دارای یک سیر نزولی است و در ۸- بار شدیداً کاهش می‌یابد (شکل ۶- الف).

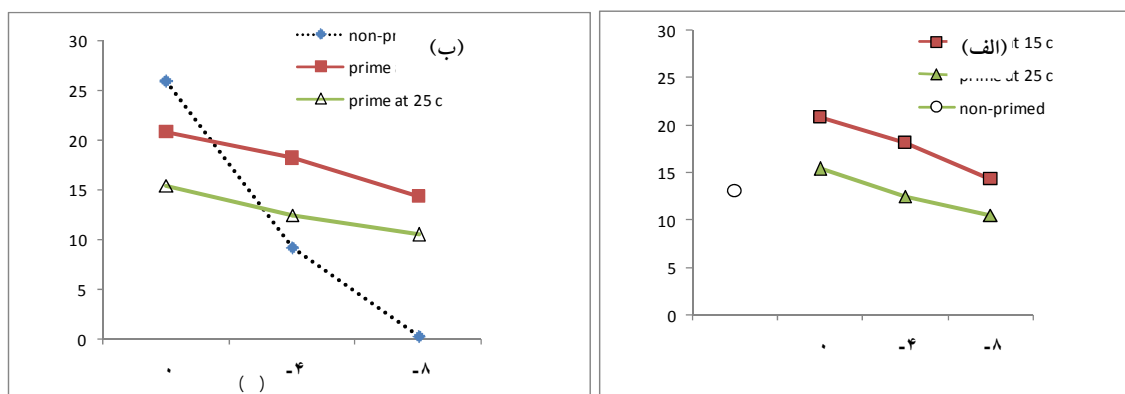

شکل ۶- اثر تنش رطوبتی (الف) و اثر متقابل تنش رطوبتی و پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ (ب) بر تعداد ریشه فرعی گیاهچه مرزه خوزستانی

شاخص بنیه

پرایم شده در دمای 25°C داشتند (شکل ۷-الف). اثر متقابل تنش و دمای پرایمینگ بر شاخص بنیه در شکل ۷-ب نشان داده شده است. گرچه شاخص بنیه در بذره‌های پرایم شده در 15°C بالاتر بود، اما با افزایش شدت تنش خشکی، میزان کاهش شاخص بنیه بذره‌های پرایم شده در 15°C نسبت به آنهایی که در 25°C پرایم شده بودند بیشتر بود (شکل ۷-ب).

اثر تنش خشکی، پرایمینگ و دمای پرایمینگ بر شاخص بنیه معنی دار بود (جدول ۱). با افزایش تنش خشکی شاخص بنیه کاهش یافت، به گونه‌ای که بیشترین شاخص بنیه در تیمار بدون تنش (پتانسیل صفر) و کمترین میزان آن در تنش خشکی ۸- بار مشاهده شد. با افزایش پتانسیل اسمزی محلول پرایمینگ، شاخص بنیه نیز کاهش یافت (شکل ۷-الف). بذره‌هایی که در دمای 15°C پرایم شده بودند شاخص بنیه بالاتری نسبت به بذره‌های

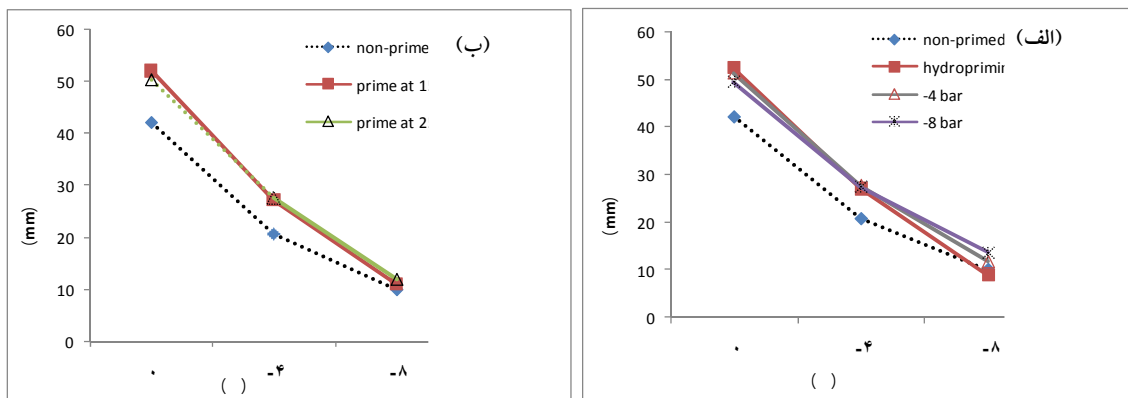
شکل ۷- اثر متقابل پتانسیل اسمزی و دمای پرایمینگ (الف) و اثر متقابل تنش رطوبتی و دمای پرایمینگ (ب)

بر شاخص بنیه بذر مرزه خوزستانی

طول گیاهچه

تنش در پرایمینگ و تنش در دما، بر این صفت معنی دار شدند (جدول ۱). به طور کلی در شرایط بدون تنش و تنش ملایم، تیمارهای پرایمینگ توانستند در مقایسه با تیمار شاهد (بذر پرایم نشده) طول گیاهچه را بهبود بخشند اما در تنش شدید (۸- بار) تفاوت قابل توجهی بین تیمارهای پرایمینگ و پرایم نشده وجود نداشت (شکل ۸).

با افزایش تنش خشکی طول گیاهچه کاهش یافت. در شرایط بدون تنش طول‌ترین گیاهچه‌ها و در تنش خشکی ۸- بار کوتاه‌ترین گیاهچه‌ها ایجاد شدند (جدول ۲). تفاوت معنی‌داری بین تیمارهای اسموپرایمینگ و هیدروپرایمینگ از نظر طول گیاهچه وجود نداشت (جدول ۳). دمای پرایمینگ نیز تأثیر معنی‌داری بر طول گیاهچه نداشت (جدول‌های ۱ و ۴) اما اثرهای متقابل

شکل ۸- اثر متقابل تنش رطوبتی و پرایمینگ (الف) و اثر متقابل تنش رطوبتی و دمای پرایمینگ (ب) بر طول گیاهچه مرزه خوزستانی

جوانه‌زنی، طول ریشه‌چه و طول ساقه‌چه کاهش یافت (برومند رضازاده و کوچکی، ۱۳۸۴). بررسی بر روی گیاه دارویی بومادران نشان داد که با افزایش تنش خشکی درصد و سرعت جوانه‌زنی طول ریشه‌چه در همه گونه‌های بومادران کاهش یافت، به‌گونه‌ای که تیمار آب مقطر دارای بالاترین مقدار بود (Ghani et al., 2009). فرزانه و همکاران (۱۳۸۸) نیز با بررسی بر روی گیاه دارویی ریحان بیان کردند که با افزایش تنش خشکی وزن تر، وزن خشک و ارتفاع گیاه کاهش می‌یابد. فاتح و علیمحمدی (۱۳۸۹) با بررسی بر روی گیاه دارویی آویشن متوجه شدند که با افزایش تنش خشکی درصد و سرعت جوانه‌زنی، بنیه بذر، طول ریشه‌چه و ساقه‌چه کاهش می‌یابد.

با افزایش تنش خشکی انشعابات ریشه تا ۴- بار افزایش و بعد با شدت یافتن تنش (تا ۸- بار)، کاهش یافت. حسینی و نصیری محلاتی (۱۳۸۵) نیز با بررسی بر روی عدس، بالاترین تعداد ریشه فرعی را در پتانسیل ۴- بار و کمترین تعداد آن را در پتانسیل ۱۲- بار گزارش کردند (حسینی و نصیری محلاتی، ۱۳۸۵). به نظر می‌رسد

بحث

تنش خشکی، کلیه صفات مرتبط با جوانه‌زنی و رشد اولیه گیاهچه به‌استثنای صفت تعداد ریشه‌های فرعی را کاهش داد. کاهش این صفات عمدتاً به‌واسطه ناکافی بودن پتانسیل آب در داخل بذر و گیاهچه ممکن است رخ دهد. در شرایط تنش خشکی به دلیل منفی بودن پتانسیل آب، بذر نمی‌تواند به اندازه شرایط بدون تنش و به میزان کافی آب جذب کند، بنابراین پتانسیل آب داخل بذر و گیاهچه کاهش می‌یابد. این موضوع از دو طریق صفات مرتبط با جوانه‌زنی و رشد گیاهچه را کاهش می‌دهد؛ یکی اثر مستقیم کمبود آب، که سبب کند شدن فعالیت‌های متابولیکی درگیر در فرایندهای جوانه‌زنی (که همگی برای انجام، به محیطی آب‌گونه نیازمند می‌شوند)، و دیگری اثر غیرمستقیم آب، که همانا ایجاد ترگر (Turger) لازم برای رشد سلول‌های گیاهچه است. برای رشد سلول گیاهی آستانه مشخصی از ترگر لازم است که البته در سلول‌های ریشه و ساقه این آستانه با هم تفاوت دارد (کافی و همکاران، ۱۳۷۹). در گیاهان رازیانه، شوید و زنیان نیز با افزایش تنش خشکی ناشی از پلی اتیلن گلیکول، درصد و سرعت

بنابراین با در نظر گرفتن کلیه صفات مورد بررسی، پرایمینگ در دمای پایین‌تر اثرهای مفید بیشتری داشت. این موضوع نشان‌دهنده حساسیت واکنش‌های فیزیولوژیکی مؤثر در پرایمینگ به دماست. از آنجا که در بیشتر این واکنش‌ها آنزیم‌ها نقش اساسی دارند، بنابراین مشاهده چنین پاسخی دور از انتظار نیست. زیرا دما یکی از عوامل مؤثر بر واکنش‌های آنزیمی است (لسانی و مجتهدی، ۱۳۸۱).

تنش خشکی، طول ساقه و ریشه را کاهش داد، اما میزان کاهش در ساقه بیشتر بود. دلیل این امر به احتمال زیاد به تفاوت آستانه ترگر در این دو اندام مربوط است. زیرا آستانه ترگر رشد ریشه و ساقه با هم یکی نیستند (Hopkins & Huner, 2004). حسینی و رضوانی‌مقدم (۱۳۸۵) متوجه شدند که رشد ساقه‌چه اسفرزه در شرایط آزمایشگاه نسبت به سایر صفات مورد اندازه‌گیری از حساسیت بالاتری نسبت به تنش خشکی برخوردار بود، به طوری که در پتانسیل ۸- بار هیچ‌گونه ساقه‌چه‌ای تشکیل نشد و فقط در شرایط عدم تنش و پتانسیل ۴- بار ساقه‌چه تشکیل شد. در این آزمایش نیز در تنش ۸- بار رشد ساقه‌چه بسیار کم و در حد صفر بود (جدول ۲).

اگرچه برای صفتی نظیر درصد جوانه‌زنی تیمار هیدروپرایم برای همه شرایط بهتر بود، اما به طور جالبی هر چه سطح تنش خشکی در محیط جوانه‌زنی افزایش یافت، اسموپرایمینگ در مقایسه با هیدروپرایمینگ برتری بیشتری داشت (جدول ۵). با بررسی کلی نتایج می‌توان گفت که نتایج این تحقیق به نوعی مؤید اثر تیمارهای هاردنینگ و تطابق (Acclimation) نیز هستند. زیرا بذرهایی که اسموپرایم شده بودند توانستند بیشترین

این موضوع یک مکانیسم دفاعی برای مقابله با تنش خشکی ملایم باشد که گیاه سعی دارد از طریق افزایش تعداد ریشه، سطح ریشه و به نوعی میزان جذب آب را افزایش دهد. اما با شدید شدن تنش به دلیل توقف بسیاری از فعالیت‌ها از جمله تقسیم و رشد سلول، این فرایند نیز متوقف می‌شود (عیسوند و عشوری، ۱۳۸۹).

پرایمینگ سبب بهبود درصد و سرعت جوانه‌زنی، شاخص بنیه، تعداد ریشه فرعی، وزن خشک گیاهچه و طول گیاهچه شد. از بین این صفات، بیشترین اثر مثبت پرایمینگ در شرایط کنترل، برای طول ریشه (۱۷۲٪) و در اثر اسموپرایمینگ با دمای ۲۵°C؛ در شرایط تنش ملایم، برای تعداد ریشه فرعی (۹۶٪) و در اثر اسموپرایمینگ در ۲۵°C؛ و در شرایط تنش شدید برای شاخص بنیه (۹۴٪) و در اثر اسموپرایمینگ در دمای ۱۵°C بدست آمد (جدول ۵). در طی پرایمینگ، بذرها مراحل یک (هیدراتاسیون) و دو (فاز تأخیری) جوانه‌زنی را کامل کرده و فقط به یک شیب مطلوب برای جذب آب به منظور شروع رشد ریشه‌چه نیاز دارند. شرایط بهینه مورد نیاز پرایمینگ برای گونه‌های مختلف متفاوت است. تحت شرایط مساعد فرایندهایی نظیر انتقال ذخایر غذایی، فعال‌سازی و سنتز مجدد برخی آنزیم‌ها، سنتز DNA و RNA؛ تولید ATP و ترمیم خسارت‌های سیستم غشاء در خلال اسموپرایمینگ شروع می‌شوند (Bray, 1995). پرایمینگ فعالیت آنزیمی را افزایش داده و همچنین اثرهای پراکسیداسیون را خنثی می‌کند (McDonlad, 1999). بنابراین بهبود صفات مورد مطالعه در این تحقیق در اثر پرایمینگ ممکن است در اثر وقوع یکی و یا چند مورد از فرایندهای ذکر شده در بالا باشد که در طی فرایند پرایمینگ انجام می‌شوند.

- فاتح، ا. و علیمحمدی، ر.، ۱۳۸۹. ارزیابی تنش خشکی و شوری بر روی جوانه‌زنی گیاه دارویی آویشن (*Thymus vulgaris L.*). خلاصه مقالات دومین همایش ملی کشاورزی و توسعه پایدار (فرصتها و چالشهای پیش رو)، شیراز، ۱۲-۱۱ اسفند: ۷.

- فرزانه، ا.، غنی، ع.، عزیزی، م. و عبادی، م.ت.، ۱۳۸۸. بررسی اثر سطوح مختلف تنش آبی بر خصوصیات مرفولوژیک، عملکرد و درصد اسانس ریحان اصلاح شده رقم کشکنی لولو (*Keshkeni luvelou*). خلاصه مقالات ششمین کنگره علوم باغبانی ایران دانشگاه گیلان، رشت، ۲۵-۲۲ تیر: ۱۱۱۶-۱۱۱۴.

- کافی، م.، ا. زند، ب. کامکار، ح.، تشریفی، و گلدانی، م.، ۱۳۷۹. فیزیولوژی گیاهی جلد دوم (ترجمه). انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، ۳۷۹ صفحه.

- لسانی، ح. و مجتهدی، م.، ۱۳۸۱. مبانی فیزیولوژی گیاهی. انتشارات دانشگاه تهران، ۷۲۶ صفحه.

- Abdul-baki, A.A. and Anderson, J.D., 1973. Vigor determination in soybean seed by multiplication. *Crop Science*, 13(6): 630-633.
- Agrawal, R.L., 2004. *Seed Technology*. Oxford and IBH Publishing Company, New Delhi, 829p.
- Arin, L.E. and Kiyak, D.Y., 2003. The effect of pre-sowing treatments on emergence and seedling growth of tomato seed (*Lycopersicon esculentum* Mill.) under several stress conditions. *Pakistan Journal of Biological Sciences*, 6(11): 990-994.
- Benech-Arnold, R.L. and Sánchez, R.A. 2004. *Handbook of Seed Physiology: Applications to Agriculture*. CRC Press, 480p.
- Bewley, J.D., 1997. Seed germination and dormancy. *Plant Cell*, 9(7): 1055-1066.
- Bray, C.M., 1995. Biochemical processes during the osmopriming of seeds: 767-789. In: Kigel, J. and Galili, G., (Eds.). *Seed Development and Germination*. Marcel Dekker, New York, 863p.
- Bukhtiar, B., Abu-Shakra, A. and Kausar, A.G., 1990. Drought tolerance in lentil. II: Differential genotypic response to drought. *Journal of Agricultural Research (Lahore)*, 28(2): 117-126.
- Drew, R.L.K., Hands, L.J. and Gray, D., 1997. Relating the effects of priming to germination of unprimed seeds. *Seed Science and Technology*, 25(3): 537-548.
- Eivsand, H.R., Alizadeh, A. and Fekri, A., 2010a. How hormonal priming of aged and nonaged seeds of bromegrass affects seedling physiological characters. *Journal of New Seeds*, 11: 52-64.
- Eivsand, H.R., Tavakol-Afshari, R., Sharifzadeh, F., Maddah Arefi, H. and Hesamzadeh, S.M., 2010b.

شاخص بنیه و سرعت جوانه‌زنی را در شرایط تنش شدید داشته باشند.

سپاسگزاری

در اجرای این تحقیق خانم مهندس نوروژی، کارشناس آزمایشگاه مرکزی دانشکده کشاورزی دانشگاه لرستان با تیم تحقیق همکاری داشتند که بدین‌وسیله از زحمات ایشان قدردانی می‌شود.

منابع مورد استفاده

- برومند رضازاده، ز. و کوچکی، ع.، ۱۳۸۴. بررسی واکنش بذر زنیان، رازیانه و شوید به پتانسیل اسمزی و ماتریک ناشی از کلرید سدیم و پلی‌اتیلن گلیکول ۶۰۰۰ در دماهای مختلف. *پژوهشهای زراعی ایران*، ۳(۲): ۲۱۷-۲۰۷.
- حسینی، ح. و رضوانی مقدم، پ.، ۱۳۸۵. اثر تنش خشکی و شوری بر جوانه‌زنی اسفرزه (*Plantago ovata*). *پژوهشهای زراعی ایران*، ۴(۱): ۲۲-۱۵.
- حسینی، ح. و نصیری محلاتی، م.، ۱۳۸۵. اثر پیش‌ تیمار بذر بر جوانه‌زنی ژنوتیپ‌های عدس (*Lens Culinaris Medik*). *پژوهشهای زراعی ایران*، ۴(۱): ۴۷-۳۵.
- رحیمیان مشهدی، ح.، باقری، ع. و پاریاب، ا.، ۱۳۷۰. اثر تیمارهای مختلف حاصل از پلی‌اتیلن گلیکول و کلرور سدیم توأم با درجه حرارت بر جوانه‌زنی توده‌های گندم دیم. *علوم و صنایع کشاورزی*، ۵۰: ۴۷-۳۷.
- سفیدکن، ف.، ۱۳۸۴. بررسی مقایسه‌ای اسانس گونه‌های مرزه با حداقل ۴ یا ۵ اکسشن از گونه‌های موجود در ایران. گزارش طرح تحقیقاتی، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور.
- عیسوند، ح.ر. و عشوری، پ.، ۱۳۸۹. فیزیولوژی تنش (ترجمه). انتشارات دانشگاه لرستان، ۲۳۱ صفحه.
- عیسوند، ح.ر.، ۱۳۸۷. بررسی اثر برخی هورمون‌های گیاهی بر کیفیت فیزیولوژیک بذرهای پیرشده علف گندمی (*Agropyron elongatum* Host) تحت تنش خشکی. رساله دکتری، دانشگاه تهران.

- Hussain, M., Farooq, M., Basra, S.M.A. and Ahmad, N., 2006. Influence of seed priming techniques on the seedling establishment, yield and quality of hybrid Sunflower. *International Journal of Agriculture and Biology*, 8(1): 14-18.
- McDonald, M.B., 1999. Seed deterioration: physiology, repair and assessment. *Seed Science and Technology*, 27: 177-237.
- Michel, B.E. and Kaufmann, M.R., 1973. The osmotic potential of polyethylene glycol 6000. *Plant Physiology*, 51(5): 914-916.
- Muhyaddin, T. and Wiebe, H.J., 1989. Effect of seed treatments with polyethylenglycol (PEG) on emergence of vegetable crops. *Seed Science and Technology*, 17: 49-56.
- Mumtaz Khan, M., Qasim, M., Iqbal, M.J., Naeem, A. and Abbas, M., 2003. Effect of seed humidification on germinability, vigor and leakage in cockscomb (*Celosia avgeneta* var. *cristata* L.) *International Journal of Agriculture and Biology*, 5: 499-503.
- Zheng, G.H., Wilen, R.W., Slinkard, A.E. and Gusta, L.V., 1994. Enhancement of canola seed germination and seedling emergence at low temperature by priming. *Crop Science*, 34(6): 1589-1593.
- Effects of hormonal priming and drought stress on activity and isozyme profiles of antioxidant enzymes in deteriorated seed of tall wheatgrass (*Agropyron elongatum* Host). *Seed Science and Technology*, 38(2): 280-297.
- Ghani, A., Azizi, M. and Tehranifar, A., 2009. Response of *Achillea* species to drought stress induce by polyethylene glycol in germination stage. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants*. 25(2): 261-271.
- Harris, D., Joshi, A., Khan, P.A., Gothkar, P. and Sodhi, P.S., 1999. On-farm seed priming in semiarid agriculture development and evaluation in maize, rice and chickpea in India using participatory methods. *Experimental Agriculture*, 35: 15-29.
- Harris, D., Rashid, A., Hollington, P.A., Jasi, L. and Riches, C., 2001. Prospects of improving maize yields with on-farm seed priming. *Sustainable Maize Production Systems for Nepal: Proceedings of a Maize Symposium held, Katmandu, 3-5 December*: 180-185.
- Hopkins, W.G. and Huner, N.P.A., 2004. *Introduction to Plant Physiology*. John Wiley and Sons, Inc., 528p.

Effects of hydro and osmopriming in different temperatures on germination and seedling growth of *Satureja khuzistanica* Jamzad. under drought stress

H.R. Eivand^{1*}, A. Sharafi² and A. Ismaeili³

1*- Corresponding author, Department of Agronomy and Plant Breeding, Lorestan University, Khorram Abad, Iran
E-mail: eivvand.hr@lu.ac.ir

2- MSc. Student, Department of Agronomy and Plant Breeding, Lorestan University, Khorram Abad, Iran

3- Department of Agronomy and Plant Breeding, Lorestan University, Khorram Abad, Iran

Received: April 2011

Revised: December 2011

Accepted: January 2012

Abstract

Satureja khuzistanica Jamzad. belongs to the family labiateae of which several species are growing in different regions of Iran. Germination is one of the important growth stages in plant life cycle that usually is affected and disturbed by unfavorable conditions. Drought stress is considered as an important unfavorable factor for a main part of Iran. Seed priming is a technique to improve seed quality for stress conditions. The study was performed in a factorial experiment based on a completely randomized design with three replications and three factors. The first factor consisted of three levels of moisture stress (0, -4 and -8 bar), the second factor was osmopriming (0, -4 and -8 bar) and the third factor consisted of two levels of priming temperature (15 and 25 °C). PEG6000 was used to induce osmotic stress in priming and germination medium. Germination percentage and rate, seedling fresh and dry weights, seedling length and vigor index decreased by increasing drought stress, while the number of root increased up to -4 bars and then decreased. Hydro and osmopriming could improve the seed quality. Interaction effect of drought and osmotic potential of priming was significant for germination percentage and rate, seedling dry weight, number of root and vigor index. The seeds hydroprimed at 15°C had the highest germination percentage and rate, vigor index, seedling dry weight and number of roots under control (0 bar) and mid stress (-4 bar) conditions, while the highest germination rate and vigor index were recorded for the seeds primed at -4 bar and 15°C under severe drought condition (-8 bar). The longest roots were obtained at osmopriming at -8 bars and 25°C in control and drought conditions. All traits were affected by priming temperature, except the number of root, as most of the traits primed at 15°C showed a better condition.

Key words: *Satureja khuzistanica* Jamzad., germination, drought stress, priming temperature, PEG6000.